

megközelítésmód is. Mindez igazolja: a nyelv, a nyelvhasználó, a művelődés, a kultúra és a társadalom elválaszthatatlanok egymástól: ezt érdemes tudatosítania az egyes tudományokat művelő kutatóknak is.

A sorozatot, mindenekelőtt a most bemutatott köteteket – a protestáns hagyományhoz, hitélethez való közvetett vagy közvetlen kapcsolódásuk okán – a magyar reformáció előttünk álló emlékéve jegyében különösen is ajánljuk érdeklődő olvasóink figyelmébe.

Hivatkozott irodalom

- Agendarius 1583/2015. = *Agendarius. Liber continens ritus et caeremonias [...]*. Ed. VARGA, BENIAMIN. Monumenta Ritualia Hungarica. Argumentum Kiadó, Budapest, 2015. <http://vallastudomany.elte.hu/sites/default/files/MRH/Telegdi.pdf> (2016. 02. 01.)
- ÉrsK. = Érsekújvári kódex. Kiadása: HAADER kiad. 2012.
- HAADER LEA kiad. 2012. *Érsekújvári kódex 1529–1531. A nyelvemlék hasonmása és betűhű átirata bevezetéssel és jegyzetekkel*. MTA Nyelvtudományi Intézete – MTA Könyvtára – Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2012.
- KÁROLY SÁNDOR 1995. Kései ómagyar kori emlékek szöveggrammatikája. In: *A magyar nyelv történeti nyelvtana. II/2. A kései ómagyar kor. Mondattan. Szöveggrammatika*. Főszerk. BENKŐ LORÁND. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1991–1995. 761–834.
- D. MÁTAI MÁRIA 1994. *Nyelvünk élete*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- A. MOLNÁR FERENC 2001. Egy nyelvi és művelődéstörténeti adattár tervéről. *Magyar Nyelv* 97: 367–368.
- RADÓCZNÉ BÁLINT ILDIKÓ *A 'kegyelem' jelentésű szavak Szenci Molnár Albert műveiben*. Szenci Molnár Társaság, Budapest.
- TOMPA JÓZSEF 1948. *Magyar nyelvismeret*. Egyetemi Nyomda, Budapest.
- ZELLIGER ERZSÉBET 2012–2013. Nagyszombati Agendarius. Magyar nyelvű szertartási betétek az esztergomi rítusból 1583, 1596. [Ismeretítés.] *Magyar Egyházzene* 20: 421–430.

SZENTGYÖRGYI RUDOLF

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Tér, idő, társadalom és kultúra metszéspontjai a magyar nyelvben

A 7. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus két szimpóziumának előadásai 2011. augusztus 22–27.

Szerkesztette FAZAKAS EMESE – JUHÁSZ DEZSŐ – T. SZABÓ CSILLA – TERBE ERIKA – ZSEMLYEI BORBÁLA. ELTE Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék – Nemzetközi Magyarágtudományi Társaság, Budapest–Kolozsvár, 2014. 316 lap

1. Az ismertetendő kötet hányattatott sorsát a kötethez tartozó számadatok is jelzik: a 2011-es kongresszus tanulmánykötete 2014-ben adatott ki nyomtatásban, ismertető, recenzió azonban csak 2016-ban jelenik meg róla. A kötetet két tematikus részre bontva – követve a szimpóziumok szerinti beosztást – ismertetem. A 2002-es jyváskylái hungarológiai kongresszus óta jelentkezik a dimenzionális nyelvészet tematikájába illő – a nyelv

térbeli, időbeli, kulturális és/vagy társadalmi vizsgálati aspektusa közül egyszerre legalább kettőt érvényesítő – előadások szimpóziума. A szemléletmód eredményességét bizonyítja, hogy idén, 2016-ban a pécsi hungarológiai kongresszuson is jelentkezett a szimpóziум. A tanulmánykötet szövegei közül elsőként ezt az immár hagyományossá vált megközelítést képviselő, a Tér, idő, társadalom és kultúra metszéspontjai a magyar nyelvben elnevezésű szimpóziум előadásainak írott változatát mutatom be. Majd ezután az Erdélyi magyar szótörténeti tár mint interdiszciplináris forrás című szimpóziум anyagát ismertetem.

2. Bár távolabbról közelít a szimpóziум tematikájához, de az újtó, termékeny hatása miatt kiemelném TOLCSVAI NAGY GÁBOR tanulmányát (A magyar nyelvi térség és régiói az ezredfordulón, 187–197), amelyben a nyelvváltozatok jelenlegi, hagyományos területi (nyelvjárási), illetve társadalmi (műveltségi) tagolása mellé kínál egy kulturális szemléletű, hálózat elvű, a régió fogalmára épülő felosztást. Ebben a felosztásban a régió egyszerre egy kisebb, alulról szerveződő, erős mi-tudattal rendelkező kulturális, lakóhelyi, gazdasági szemléletű, közigazgatási területeken átívelő térség, de egyúttal egy elvontabb, általánosabb, politikai-gazdasági érdekek mentén is szerveződő, akár több államon túlnyúló térség. Három szintet különböztet meg a nyelvi szerveződés alapján: a parasztit (hagyományörző), a városit (hagyományfeldolgozó, újtó) és a sztenderdet (kodifikáló változat). Látható, hogy ez a felosztás nélkülözi az időt mint változatokat kialakító tényezőt a rendszerezésből. Érvéle talán egy ponton gyengül el: a hagyományos felosztásban a területi szempont nem a priori, nem azért kötik az egyes nyelvi változatokat egy területhez, mert a területiségből közvetlenül adódik az arra jellemző nyelvi különbség, hanem mert az adatok területhez köthetők, így a rendszerezést, az egyes vidékek nyelvi eltéréseinek osztályozását a területi felosztás segíti. (Ugyanakkor meg kell említeni, hogy a kötet három, egymást az elemzési szempontokban kiegészítő levelezésvizsgálata hasonló mélységben ábrázolja a misszilizsek világát, mint ahogy a felvázolt, régió alapuló felosztás sugallja – így a javaslat eredményes vizsgálatokat nyithat meg.)

Három misszizistanulmány egymást kiegészítve szemléli különböző aspektusból a levelekből kinyerhető valóság nyelvi, nyelvhasználati vetületeit. TERBE ERIKA (Műveltség, életmód, nyelvhasználat a Battyhány-udvarban, 176–186) a török hódítás utáni, a korábbi királyi központ mintájára kialakuló főnemesi udvarokban a különböző nyelvek és nyelvváltozatok együttélését vizsgálja a németújvári központú Batthyány-udvarban, ahol Batthyányi Ferenc latin, német, szlovák, cseh nyelvismeretét tudta felfejteni. SÁROSI ZSÓFIA 16. századi nemesek levélváltásának szociopragmatikai elemzésében a korabeli levelezési gyakorlatból a megszólítás és keresztnéven nevezés, illetve a tegezés-magázás jelenségét mutatja be Várday Kata és két férje levélváltásaiban (A társadalmi és a személyes – két 16. századi nemesúr levelezésében. Történeti szociopragmatikai megközelítés, 126–139). RÉVAY VALÉRIA (16–18. századi magánlevelek mint a magyar nyelv és kultúra emlékei, 111–125) három házastárs 16–18. századi levelezése nyelvi szintek szerinti részletes elemzését adja. Figyelemre méltó a TERBE ERIKA és SÁROSI ZSÓFIA által bemutatott viszonyokból eredő, főúri udvarokra jellemző nyelvjárás-keveredés, egymás mellett élés és kiegyenlítődés. Ennek jeleit fedezhetjük fel például Révay Erzsébet és férje, Petrőczy István közti levélváltások nyelvhasználatának egyező sajátosságaiban. Egyfajta „családon belüli közös kód” körvonalazódik az írott nyelvváltozatuk adataiból. Figyelemre méltó, hogy a négy levelező nyelvhasználatában a múlt idejű igealakok közül a folyamatos múlt van legkevésbé képviselve.

Az ómagyar múlt idők bonyolult rendszerével foglalkozik POMOZI PÉTER (A magyar múltidőrendszer térben és időben az evidencialitás tükrében, 85–100). A szerző az evidencialitás jelenségét keresi az egyszerű időjeles, illetve az összetett, múlt időt időjeles létigével kifejező alakok között. Szemben E. ABAFFY nézőpontjával (E. ABAFFY 1991), a rendszer eredetét a Volga–Káma vidéki areában találja BEREZKI (1983). POMOZIHoz hasonlóan ótörök areális hatásra kialakuló magyar múltidőrendszert – az evidencialitás funkciója nélkül – rekonstruál É. KISS KATALIN (2013) is. A két utóbbihoz írt legutóbb HEGEDŰS ATTILA kiegészítő cikket (2016), mivel ezek a vizsgálatok nem helyezték el a finnugor eredetű *-ál/-é* jeles múltat a rendszerben. Ehhez a kérdéshez szólt hozzá SZENTGYÖRGYI RUDOLF is (2014), aki a befejezett–befejezetlen kategóriát terjesztette ki a jelen és a múlt viszonyrendszerére. A párhuzamosan élő grammatikai kifejezőmódok között kialakulhat funkciómegosztás, talán nem alaptalan a magyarban amúgy is bonyolult tempus és aspektus viszonyok mellé az evidencialitás egykori meglétét is feltenni. POMOZI tanulmánya nem térhetett ki a teljes funkcionális vizsgálatra. Ugyanakkor kellően felkeltette az érdeklődést ahhoz, hogy várjuk az új eredményeket a jövőben.

ZELLIGER ERZSÉBET munkájában (Gondolatok a nyelvjárási változásokról, 222–229) igazán elgondolkodtató kérdésfelvetéssel indít: a nyelvjárások alakulástörténetét mutatja be röviden. Az ősn nyelvjárások problémáját abban látja, hogy a nyelvhasználatot egyetlen norma, a nyelvszokás irányította, ezáltal a nyelvben viszonylag gyorsan jelentős és nagyszámú változás jöhetett létre. A honfoglalás körüli időben már olyan jelenségek nyomait látjuk, amelyek meglévő elemeket szorítottak ki. A kódexek korától az írott és a beszélt nyelv használatbeli elkülönülése abba az irányba hatott, hogy a szóbeliségben először inkább a differenciálódás, az írásbeliségben pedig az integrálódás erői hatottak. Később a nyelvjárások a nyelvváltozatok közti presztízsharcban az irodalmi nyelvvél szemben alulmaradtak. Ezek után tér rá a felső-ausztriai magyarok körében végzett megismételt MNyA.-vizsgálatra, melyben a nyelvjárás és köznyelv egymás mellett élését, azon belül is a magyar–magyar közti interferenciát vizsgálta. Így a tanulmány első feléhez a „felesleges szókölcsönzés” és a nyelvjárások sztenderddel szembeni használati terének csökkenése szempontjából kapcsolódik.

Ehhez illeszkedik SINKOVICS BALÁZS tanulmánya (Az egyes nyelvjárásokról alkotott ítéletek a 19. század első évtizedeiben, 140–148), amely a nyelvjárások megítélését mutatja be az alakuló sztenderddel szemben. A minősítések két pólusa: 1. az irodalmi nyelv romlott, csúnya változatai, 2. a nyelvjárások izes kifejezései őrzik a magyar nyelv értékeit, amelyből építkezhet az irodalmi nyelv. Sokan keresték azt a nyelvjárást, amelyik alapja lehetne az irodalmi nyelvnek. Bár a 18. századtól gyűjtik a regionális szókészleti elemeket, mégis stigmatizálódnak a nyelvjárások, mivel sokak szerint az egységes nyelv megeremtése ellen hatnak. A táji nyelvváltozatok megítélése azonban nem volt egységes. A nyugati nyelvjárásokat a német hatás miatt lenézték, a palócot tót eredetűnek tartották, az északkeleti nyelvjárást sokan dicsérték, de a legtisztább magyar nyelvjárásnak a székelyt tartották. Kazinczy nem tűrte az irodalmi nyelvben a nyelvjárási alakítani és kiejtésbeli változtatásokat egyes tájszavak kivételével. Később ezeket csak akkor részesítették előnyben, ha az etimológia és analógia alapján kikövetkeztetett alakoktól kevésbé tértek el. Kiemelkedett a korszakból Teleki felfogása, aki szerint nem lehet tökéletes nyelvet találni, ezért el kell vetni a nyelvideál eszményét. C. VLADÁR SZUSZA a magyar grammatikáírásban kimutatható héber nyelvtanok nyelvleírasi hagyományait vizsgálja (A 17. szá-

zadi magyar grammatikák héber vonatkozásai, 206–228). Ezek azért jelentek meg nálunk, mert a magyarra nem lehetett a klasszikus latin kategóriákat maradéktalanul alkalmazni.

Egy háromnyelvű ékirásos felirat megfejtésének magyar értékelését mutatja be STEMLER ÁGNES („Mit érdekelnek bennünket az ékiratok?”. Az ékirásos emlékek felfedezésének magyarországi visszhangja a 19. század közepén, 149–161). E nyelvemlékek megfejtésekor először a perzsával értek el sikert, a másik két nyelv az ekkor még ismeretlen elámi és a babiloni (akkád) volt. A második nyelvet ekkor agglutináló jellege miatt egy ismeretlen finnugor vagy török nyelvnek vélték. OPPERT és NORRIS szkítának nevezte el ezt, így felkeltette a magyar tudósok figyelmét is. JERNEY ezt a nyelvet „parthus-magyarnak” vélte. HUNFALVY szerint (aki OPPERT nyomdokait követte) egy szkíta/turáni, esetleg finn-tatár nép találhatta fel az ékirást, így ezt a második nyelvhez tartozó ékirás-csoportot óuráli néptől való feljegyzésnek tartotta.

DÖMÖTÖR ADRIENNE egy készülő ó- és középmagyar nyelvtörténeti korpusz elkészítése kapcsán felmerülő problémák részletes leírását adja (Az ó- és középmagyar kori magánéleti nyelvhasználat morfológiaiilag elemzett adatbázisa, 11–21). A nyelvi adatok megítélése körüli kérdések ma vita tárgyát képezik: azok begyűjtése, a forrásokkal kapcsolatos adatkezelés, feldolgozás elméletfüggő is (vö. pl. KERTÉSZ–RÁKOSI 2007). DÖMÖTÖR ADRIENNE egy korábbi írásában (DÖMÖTÖR 2012) már részletesen bemutatta a történeti nyelvész adatkezelési nehézségeit, jelen tanulmányában azzal egészítette ki mindezt, hogy egy nyelvtörténeti korpusz elkészítése és használata, a különféle helyesírással írott anyagok adatainak normalizálása, majd az adatok morfológiai elemzése jelentős nyelvtörténeti háttértudást igényel.

JUHÁSZ DEZSŐ tanulmánya (A nyelvatlaszok mint a magyar nyelv és kultúra tükröi, 45–57) összefoglalja a kötet címében megjelenő „halmazok” hatókörét és vizsgálati módszerét, valamint ezeknek lehetőségeit az élőnyelvi és nyelvtörténeti kutatások számára. Bemutatja az egyes vidékek nyelvének jellegzetességeit feltáró nyelvföldrajzi munkák, atlaszok dimenzionális típusait. Az idő vetülete részben az eltérő generációk nyelvi adataiban, részben az egyazon kutatópontokon végzett ismételt gyűjtésekben követhető nyomon. A tájnyelvhasználat társadalmi és korosztályi rétegződésének feltárását korlátozott mértékben a készülő Új magyar nyelvjárási atlasz (ÚMNyA.) is célul tűzi ki, de fő célja a két nagyatlasz (MNyA. és RMNyA.) által rögzített 20. századi nyelvallapot követéses vizsgálatának megalapozása. A kultúrára vonatkozó adatok főleg a népi kultúra elemeit feltáró atlaszlapok anyagában rejlenek.

Egy 17. századi, palóc területről származó peranyag tanúvallomásából a többszintű filológiai elemzés során kinyerhető pragmatikai és egyéb nyelvi adatok sajátosságait mutatja be GRÉCZI-ZSOLDOS ENIKŐ (17. századi szövegek vizsgálatának interdiszciplináris lehetőségei, 36–44). Mivel a ránk maradt peranyagokban többszörösen közvetetten jelentkezhetnek a beszéd jellegzetességei, így nagy óvatosságot igényel a szövegek elemzése. SZENTGYÖRGYI RUDOLF (A kétnyelvűség változatai és változásai a középmagyar korban, 162–175) a boszorkányperek időbeli és térbeli bemutatásának keretében a perszövegekben fellelhető két- és többnyelvű nyelvi szituációkból rekonstruálható adatok jellemzését adja. A magyar mellett megjelenő, magas presztízzsel rendelkező latin és német nyelvben a magyar adatok változatlanul fordulnak elő, szlovák anyanyelvűek vallomásainak fordításaiban a magyar adatok szlovákul vagy latinos alakban szerepelnek. Román adatok hiányoznak, a ruszin szövegek feldolgozása még hátravan, a szlovák szövegekben lengyel nyelvi jelenségek is felsejlenek.

KÁDÁR EDIT a 19. század végén elterjedő suksükölés jelenségének egy általa kidolgozott új megközelítésmódját próbálja a jelenség kialakulásának történeti-területi magyarázatában megadni (A suksükölés jelenségre a magyarban. A kötőmódtól az analógiás túlképzésig – alternatív hipotézis, 58–75). Bár érvelésének szempontjai sokféleségükkel kielégítőek, az egyes szempontok kidolgozottsága nem az. Történetileg közel sem biztos, hogy az *-sz* és *-z* végű igékhez kapcsolódó *-i* vagy *-j* elem hasonlatlanul áll nyelvméleinkben. Ez lehet egyszerű írássajátosság is (E. ABAFFY 1992: 191). Ennek alapos és rendszeres nyelvtörténeti kimutatása magától értetődően nem férne be egy tanulmány szűk terjedelmi korláta közé. Ilyen hiányosságot érezhetünk a nyelvföldrajzi magyarázat kapcsán is. A Szeged környéki nyelvjárások az általa feltett román hatással szemben inkább a délszlávokkal érintkeztek, a Mezőségen az erősebb román érintkezés mellett sincs a jelenségnek gócpontja.

A magyar nyelv új változatát, a digilektust mutatja be VESZELSZKI ÁGNES (Nyelv és kultúra a digitális korban, 198–205). Ez egy olyan, a jelenben élő nyelvváltozat, amelynek adatai veszteség nélkül másolhatók és terjeszthetők. Bemutatja az információs társadalom paradoxonát: a kollektív tudásmennyiség nő, de az adathalmaz átláthatatlansága és strukturátlansága miatt az egyén tudása folyamatosan csökken. A korábbi lineáris szövegek helyett hálózatosan felépülők jöttek létre, melyek cirkuláris olvasási módot várnak el. Az adatok visszakereshetősége speciális szelekciós eljárást, míg a megváltozott olvasó-szerkesztő viszony forráskritikát igényel.

FAZAKAS EMESE a kognitív nyelvészet módszereivel vizsgálja az *át*, *keresztül* és *körül* viszonzyszavak szemantikai struktúráját (Az *át*, *keresztül* és a *körül* szemantikai érintkezései és különbségei a régi és a mai magyar nyelvben, 22–35). A három térvizonyt kifejező szó jelentésstruktúrája ugyanis szoros kapcsolatot mutat. Az *át* és *körül* érintkezése már a 15. század óta adatolható, de a *keresztül* esetében nem jelentkezik a valamit körülkerítés mozzanata.

NÉMETH MIKLÓS hagyományos szótörténeti vizsgálatát végzi el a Szegedhez kötődő nagytáji központból elterjedt *gányó* szónak (Adalékok *gányó* szavunk történetéhez, 76–84). Az innen kiinduló eredeti jelentés a 'dohánykertész' volt, amely a szegedi területtel érintkező Tolna megyében már 'ostoba, paraszt' jelentésben mutatkozik. NÉMETH a német eredeztetés helyett a cigány *gavuno* 'faluba költözött cigány' szóból magyarázza. A negatív jelentése az eleve alacsony helyzetű társadalmi csoportot jelölő szónak a több hasonlóan *-nyó* végződésű szó hatására is kialakulhatott. Ilyenek NÉMETH szerint a *hernyó*, *genyó* és *anyó*. Az utóbbi példa kifogásolható, ugyanis az *anyó* bizonyos regiszterben inkább kedveskedő többlettel bír.

RAN CZ TERÉZ a háromszéki nyelvjárásnak a fonémaszinten kimutatható markáns, mintegy fél évszázados változásait mutatja be (A felső-háromszéki nyelvjárás fonéma-rendszerének és hangjelenségeinek két nyelvjárási atlasz adatai alapján való változásvizsgálata, 101–110). Ezeket három kategóriába sorolta: kihalt, visszaszorulóban, illetve terjedőben lévő jelenségek. Az eredményeinek egyik fontos tanulsága, hogy a köznyelvi és nyelvjárási adatok váltakozó használata arra utal, hogy nem beszélhetünk a nyelvjárás egyértelmű megszűnéséről. Az alakváltozatok használata a situációtól és a beszédpartnertől függ.

3. A kötet második részét az Erdélyi magyar szótörténeti tárhoz kapcsolódó tanulmányok teszik ki. Ezek a szótörténeti tár készítéséről, és különböző felhasználási mód-

járól szólnak. SZABÓ T. (E.) ATTILA a SzT. keletkezésének történetét és a digitalizálása körüli munkálatokat mutatja be, arra fókuszálva, hogy a digitális felületnek milyen előnyei vannak (Az Erdélyi magyar szótörténeti tár digitális változatai mint történeti természetismereti adatabányák, 268–282). VARGHA FRUZZINA SÁRA a tárból kinyerhető néhány nyelvtörténeti, nyelvjárástörténeti jelenség nyelvföldrajzi elemzését mutatja be térképes ábrázolások segítségével (Az Erdélyi magyar szótörténeti tár nyelvföldrajzi felhasználhatósága, 291–305).

B. GERGELY PIROSKA a Tár adatai alapján írt tanulmányában (Kolozsvár 16. századi nyelvének egy jellegzetes hangtani sajátosságairól, 245–260) Kolozsvár, az akkori Erdélyi Fejedelemség első városa 16. századi beszélt nyelvének egyik hangtani jellegzetességét mutatja be: az *ö*-vel szembeni különböző pozíciójú *e*-zést. A jelenség mögött azt látja, hogy ekkor a kolozsvári térség még nem szigetelődött el a mezőségi nyelvjárás területétől. Ha viszont ez igaz, akkor a jelenség egy általánosabb nyíltabbá válási láncba illeszkedik (I. JUHÁSZ 2011).

T. SZABÓ CSILLA a 16–18. századi Erdélyre jellemző gyakorító képzők előfordulásait és funkcionális jelentéstani elemzését végzi el (A gyakorító igék képzői az erdélyi régiségben 283–290). Ezek a képzők a következő három kategóriát adják: 1. *-dogál/-degél/-dögél*, 2. *-dos/-des/-dös*, 3. *-gat/-get*. Ezek mellett vannak egyedi előfordulások is: *-cangol*, *-cikál*, *-acskál/-icskál*. A képzők funkciói között vannak átfedések, a leggyakoribb a 3. (345), ezt a 2. (155) és az 1. (60) típus előfordulásai követik.

Szintén morfológiai elemeket vizsgál ZSEMLYEI BORBÁLA is, aki a kicsinyítés nyelvi funkcióiról számol be (Az Erdélyi magyar szótörténeti tár kicsinyítő képzős származékaikognitív nyelvészeti szempontból, 306–316). A kicsinyítés nem mindig a kicsiséget vagy a hozzánk közelebb érzett létet fejezi ki, hanem pejoratív jelentést is felvehet. A módszertani bevezetésben említi, hogy a magyarban egy-két formáns áll rendelkezésre: *-cska/-cske*, *-ka/--ke*. Utána viszont már a Szótörténeti tár adataival (kizárólag a *-cska/-cske* képzőt tartalmazó adatokkal) támasztja alá érvelését. Így némileg hiányát érezhetjük több eleven, a ma szinkroniájában létező kicsinyítő képzőnek is (a mai szlengből néhány példa: *paradicsom* – *pari*, *finom* – *fincsi*, *helyzet* – *helykő*, *szendvics* – *szendő* stb.).

Már szószintű, frazeológiai vizsgálatokat végez A. MOLNÁR FERENC a SzT. segítségével (Balassi-magyarázatok – az Erdélyi magyar szótörténeti tár segítségével, 261–267). Balassi Bálint költői nyelve néhány szöveghelyének magyarázati lehetőségét találta meg a Tárban elérhető adatokban. Ilyen a *fejet szed* kifejezés, amely rokon a *fejet vesz* szó szerkezettel, vagy a *se inge*, *se gallérja* szólást társítja a *sem ujja*, *sem galléra*, *eb vegye magára* idiómával.

FAZAKAS EMESE frazeológiai-pragmatikai kutatást végzett a Tár segítségével (Az erdélyi régiségben használt „szégyellni való” szavak. Mentegetőző formulák használata a 18. században, 233–244). Tanulmányában olyan szavakat, kifejezéseket vizsgált, amelyek előtt mentegetőző formákkal éltek, holott ma nem teljesen egyértelmű a használat miatti szégyenkezés. Ezek előtt ugyanis akkor is találunk ilyen kifejezéseket, ha nem sértő szándékkal szerepeltek, hanem egyszerűen olyan jelentéskörhöz tartoztak, amelynek vannak pejoratív jelentésű tagjai is; pl. a *kos*, *marha*, *bárány*, *kopó* stb. szavak előtt még akkor is mentegetőztek, ha nem átvitt jelentésben szerepeltek. Ilyen fogalmi körök a 1. testrész, ruhanemű, 2. testi szükséglet, 3. „műveltető” és 4. származásra utaló kifejezések, 5. épület(rész)ek, 6. tisztátalan dolgok, 7. tulajdonság, foglalkozás, 8. állatok megnevezése.

4. A nyelvtudományban nemcsak az igen értékes interdiszciplináris megközelítések, hanem a diszciplinán belül integrált szempontokat alkalmazó kutatások is tudnak új, jól hasznosítható eredményekkel szolgálni. Remélhetőleg a dimenzionális nyelvszemlélet vizsgálati keretében e tendencia a jövőben is hasonlóan izgalmas tanulmányokat eredményez majd.

Hivatkozott irodalom

- E. ABAFFY ERZSÉBET 1991. Az igemód- és igeidő-rendszer. In: BENKŐ LORÁND főszerk., *A magyar nyelv történeti nyelvtana I. A korai ómagyar kor és előzményei*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 104–121.
- E. ABAFFY ERZSÉBET 1992. Az igei személyragozás. In: BENKŐ LORÁND főszerk., *A magyar nyelv történeti nyelvtana II/1. A kései ómagyar kor. Morfematika*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 184–238.
- BERECZKI GÁBOR 1983. A Volga–Káma-vidék nyelveinek areális vizsgálata. In: BALÁZS JÁNOS szerk. *Areális nyelvészeti tanulmányok*. Tankönyvkiadó, Budapest. 207–236.
- DÖMÖTÖR ADRIENNE 2012. A nyelvtörténeti adat: elvek, gyakorlat, lehetőségek. *Magyar Nyelv* 108: 39–51.
- HEGEDŰS ATTILA 2016. Az összetett múlt idők és használatuk a kései ómagyar korban. *Magyar Nyelv* 112: 74–80.
- JUHÁSZ DEZSŐ 2011. Rendszertörténet, kronológia, területiség. Egy nagy ívű tendencia szerkezetéről és mozgásáról. In: É. KISS KATALIN – HEGEDŰS ATTILA szerk., *Nyelvelmélet és diakrónia*. PPKE BTK Elméleti Nyelvészeti Tanszék – Magyar Nyelvészeti Tanszék, Piliscsaba. 225–246.
- KERTÉSZ ANDRÁS – RÁKOSI CSILLA 2007. Adat, evidencia és plauzibilis érvelés a nyelvészetben. In: CSATÁR PÉTER – PETHŐ GERGELY szerk., *Szemantikai intuíciók mint nyelvészeti adatok*. DE Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. 49–94.
- É. KISS KATALIN 2013. Az ötörök–ősmagyar kontaktus nyomai az ómagyar igeidő- rendszerben és a birtokos szerkezetben. In: AGYAGÁSI KLÁRA – HEGEDŰS ATTILA – É. KISS KATALIN szerk., *Nyelvelmélet és kontaktológia 2*. PPKE BTK Elméleti Nyelvészeti Tanszék – Magyar Nyelvészeti Tanszék, Piliscsaba. 189–205.
- MNyA. = *A magyar nyelvjárások atlasza* 1–6. Szerk. DEME LÁSZLÓ – IMRE SAMU. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968–1977.
- RMNyA. = *A romániai magyar nyelvjárások atlasza* 1–11. Gyűjt. és a kéziratot összeáll. MURÁDIN LÁSZLÓ. Szerk. JUHÁSZ DEZSŐ. Magyar Nyelvtudományi Társaság etc., Budapest, 1995–2010.
- SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2014. Az ómagyar múlt idő rendszerének kiépülése (Kijelentő mód). In: HAVAS FERENC – HORVÁTH KATALIN – KUGLER NÓRA – VLADÁR ZSUZSA szerk., *Nyelvben a világ*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 258–267.
- SzT. = *Erdélyi magyar szótörténeti tár* 1–14. Főszerk. SZABÓ T. ATTILA etc. Kriterion Könyvkiadó etc., Bukarest etc., 1975–2014.
- ÚMNyA. = *Új magyar nyelvjárás atlasz*. Az ELTE Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszékén készülő nyelvatlasz és nyelvföldrajzi adatbázis.

NÉMETH DÁNIEL

Eötvös Loránd Tudományegyetem